

08

แม่ซื่อ: รูปแบบและความเชื่อเรื่องเทพีผู้รักษาเด็กที่พบในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย

Mae Sue: The Belief and Iconography of Guardian Goddesses of infants in Central Thailand

Received: September 23, 2021 | Revised: October 29, 2021 | Accepted: November 1, 2021

ดร.ศรัณย์ มะกรุดินทร์*

Dr.Sarun Makrudin

*อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อีเมล: sarun.mak@mbu.ac.th

Lecturer, The Graduate School, Mahamakut Buddhist University. email: sarun.mak@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

แม่ชื้อ เทพผู้รักษาคุ้มครองเด็ก จากความเชื่อที่ว่า ทารกเมื่อแรกเกิดมาจนมีอายุครบหนึ่งปีนั้น เป็นวัยที่เสี่ยงต่อความเจ็บไข้ และอุบัติเหตุต่างๆ คนโบราณมีความเชื่อว่าเด็กทารกเหล่านั้นมีเทวดาหรือผีคอยปกป้องดูแลรักษาอยู่ ตลอดจนผีที่คอยรังควานให้เกิดความเจ็บไข้ในเด็ก เรียกว่า แม่ชื้อ แม่ชื้อจึงปรากฏทั้งในรูปแบบพิธีกรรมที่จัดขึ้นสำหรับเด็กแรกเกิดสืบเนื่องมาจนมีอายุครบขวบปี ตลอดจนการกำหนดลักษณะทางประติมานวิทยาของแม่ชื้อให้แตกต่างกันไปในแต่ละวัน โดยมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปใน 2 ลักษณะ คือ รูปแบบแม่ชื้อที่พบในยันต์แม่ชื้อ มักทำเป็นรูปเทพีที่มีหัวเป็นรูปสัตว์พาหนะของเทพนพเคราะห์ และอีกรูปแบบหนึ่งที่พบในภาพจิตรกรรมในศาลาแม่ชื้อวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีลักษณะเป็นแม่ชื้อที่มีหัวเป็นทั้งรูปสัตว์และรูปบุคคลผสมกัน ตามคติกำเนิดเทพนพเคราะห์ในคัมภีร์เฉลิมไตรภพ ซึ่งพระเป็นเจ้าทรงนำเอาสัตว์หรือบุคคลมาดเป็นผงและเสกเป็นเทพนพเคราะห์ ซึ่งแม่ชื้อในกลุ่มดังกล่าวมีเศียรที่ปรากฏตามคตินี้

คำสำคัญ: แม่ชื้อ, ประติมานวิทยา, พิธีกรรม

A b s t r a c t

Mae Sue is the guardian goddess of infants in Thai culture. The ancient Thai people believed that newborn babies are, up until their first birthday, at particular risk of illness and accidents. They believed that these babies are either guarded or harassed by angels or spirits called “Mae Sue” who protect them from or cause sickness in these infants. Therefore, Mae Sue rituals appear for babies throughout their first year of life. The iconography of Mae Sue varies by day of the week, with two different styles of Mae Sue found in the form of cloth amulets or painted murals, with the former depicting Mae Sue as a goddess with a head in the shape of Navagraha’s animals and the latter, such as that found in the Mae Sue Pavilion at Wat Pho, depicting Mae Sue as a goddess with a head in the shape of an animal or human being in line with the Navagraha belief in Chalermtriphop (A Celebration of the Three Worlds) text.

Keywords: Mae Sue, Iconography, Rite

บทนำ

ในสังคมไทย มีคติความเชื่ออันปรากฏในชนบประเพณีเมื่อมีเด็กแรกเกิดมาจนครบขวบปีนั้น เป็นช่วงวัยที่ดูแลลำบาก เสี่ยงต่อการเจ็บไข้ และภัยอันตรายนานา จึงมีความเชื่อในช่วงวัยนี้จักมีเทวดาหรือผีที่มากอยรั้งความหรือดูแลรักษาเด็กทารกนั้น อันนำมาสู่ธรรมเนียมพิธี ตลอดจนความรู้ในตำราแพทย์แผนไทย โดยเฉพาะในคัมภีร์ปฐมจินดา (ม.ป.ป.) ที่กล่าวถึงแม่ซื้อที่อยู่ประจำเด็กทารกตั้งแต่คลอดจากครรภ์มารดา และจะอยู่ประจำตัวเด็กคอยดูแลรักษาปกป้อง หรือหลอกหลอนจนทารกนั้นมีอายุครบขวบปี แม่ซื้อจึงจากเด็กคนนั้นไป

นิยามความหมายของแม่ซื้อ

คำว่า “แม่ซื้อ” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้นิยามความหมายไว้ว่า “เทพหรือผีที่เชื่อกันว่าดูแลรักษาทารก” (ราชบัณฑิตยสถาน 2556: 922)

คนไทยมีความเชื่อว่า เด็กทุกคนที่เกิดมาต้องมีแม่ซื้อประจำวันเกิดคอยดูแลเพื่อพิทักษ์รักษาไม่ให้เด็กเจ็บไข้ได้ป่วย (ประเสริฐ รุณรา 2557: 24) คำว่า “แม่ซื้อ” นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงสันนิษฐานไว้ว่า “...คำว่า “แม่ซื้อ” เก่ากว่าหม่อมเคยคิดเห็นว่าควรจะเป็นชื่อคนที่รับร่อน ท่วงที่เป็นไปในทาง Godmother ของ

ฝรั่ง ขัดอยู่คนเดียวที่คำว่า “ซื้อ” ควรจะมีเงินด้วย แต่ก็ไม่มี ที่หลังจึงได้พบในคำจารึกวัดพระเชตุพนมีว่า “เราสู้ขอซื้อไว้ให้เป็นเบี้ยสามสิบสาม ค่าตัวตามสินไถ่ ในสามวันเป็นลูกผี พันสั้วเป็นลูกของคน...” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2505: 3-4)

ความเชื่อเรื่องแม่ซื้อในสมัยโบราณมีความสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยอาศัยหลักความเชื่อทางโหราศาสตร์และจักรวาลวิทยาที่สืบเนื่องมาจากพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ผสมผสานกับคติความเชื่อแบบไทย ซึ่งเชื่อว่าแม่ซื้อเป็นผู้ร้ายที่สร้างความเจ็บป่วยให้กับเด็กทารกในขณะเดียวกันก็ยังพบแนวคิดในลักษณะเทพีผู้ปกป้องรักษาเด็ก (ประเสริฐ รุณรา 2563: 27) ที่มีความเชื่อว่า เด็กทุกคนที่เกิดมาต้องมีแม่ซื้อประจำวันเกิดคอยดูแลรักษาอยู่ ซึ่งคติแม่ซื้อประจำวันทั้ง 7 นี้ได้มีการแสดงออกในลักษณะทางประติมานวิทยาไว้ เพื่อนำไปใช้ในการเขียนยันต์ที่ผูกเหนือเปลหรืออุ้งของเด็กในสมัยโบราณ

แม่ซื้อ: ลักษณะทางประติมานวิทยาของเทพีผู้รักษาเด็กที่พบในพื้นที่ภาคกลางของไทย

ในด้านประติมานวิทยา แม่ซื้อปรากฏรูปลักษณ์เฉพาะเพียงในกลุ่มแม่ซื้อประจำวันทั้ง 7 ที่เรียกว่า “แม่ซื้อกำเนิด” หรือ “แม่ซื้อแรงประจำ

วัน” ดังปรากฏเฉพาะเพียงนามในโองการแม่ซื้อที่จารึกไว้ในศาลาคู่หน้าพระมหาเจดีย์สี่รัชกาล ผังใต้ หรือที่มักเรียกว่า ศาลาแม่ซื้อ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่ว่า “... แม่ซื้อกุมารวันอาทิตย์ ชื่อวิจิตรนาวรร หนึ่งวันจันทร์ แม่ซื้อ ชื่อวันฉานงคราญ หนึ่งวันอังคาร แม่ซื้อชื่อนางยักษบรสุทธิ์ หนึ่งวันพุธแม่ซื้อ ชื่อนางสามลทศ หนึ่งวันพฤหัสบดีแม่ซื้อ ชื่อนางกาโลทุก หนึ่งวันศุกร์แม่ซื้อ ชื่อนางยักษนงเยาว์ หนึ่งวันเสาร์แม่ซื้อ ชื่อนางเอกาไล ...” (โองการแม่ซื้อ ม.ป.ป.)

ดังจะเห็นว่าการตั้งนามแม่ซื้อแรงประจำวันทั้ง 7 นี้ พยางค์ท้ายของแม่ซื้อจะคล้องจองกับชื่อวันถัดไป เช่น แม่ซื้อวันอาทิตย์ชื่อ “วิจิตรนาวรร” ก็จะคล้องกับ “วันจันทร์” เป็นลำดับไป

นอกจากนี้ ในจารึกบนศาลาแม่ซื้อวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ยังระบุถึงสถานที่สถิตของแม่ซื้อในแต่ละวันว่ามีสถิตหรือที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกันไป ดังนี้

วันอาทิตย์	แม่ซื้อชื่อ วิจิตรนาวรร	ประจำอยู่ในอุ้งและเปล
วันจันทร์	แม่ซื้อชื่อ (วรรณ) นงคราญ	ประจำอยู่ในตัวคนไข้
วันอังคาร	แม่ซื้อชื่อ ยักษบรสุทธิ์	ประจำอยู่ในตัวกุมาร
วันพุธ	แม่ซื้อชื่อ สามลทศ	ประจำอยู่ในผ้ากุมาร
วันพฤหัสบดี	แม่ซื้อชื่อ กาโลทุก	ประจำอยู่ที่อ่างน้ำ
วันศุกร์	แม่ซื้อชื่อ ยักษนงเยาว์	ประจำอยู่ช่วยาคา
วันเสาร์	แม่ซื้อชื่อ เอกาไล	ประจำอยู่ประตูเรือน

(โองการแม่ซื้อ ม.ป.ป.)

หากแต่ไม่ปรากฏรายละเอียดรูปลักษณะของแม่ซื้อประจำวันทั้ง 7 ในแต่ละวันในส่วนของจารึกหรือคัมภีร์ใดๆ จากการศึกษาพบรูปแบบของแม่ซื้อที่มีความแตกต่างกัน 2 ลักษณะ ดังนี้

1) รูปแบบแม่ซื้อที่ปรากฏบนยันต์แม่ซื้อ

หลักฐานที่สำคัญที่สุดที่แสดงลักษณะทางประติมานวิทยาของแม่ซื้อ

นั้น ปรากฏในบันทึกของพระเทวaginiมิต (ฉาย เทวaginiมิต) ทั้งชื่อของแม่ชื่อ รูปลักษณะ และของถือ ได้แก่

วันอาทิตย์	ชื่อ วิจิตรนารรณ	หัวและหน้าเป็นราชสีห์ สีแดงชาด	ซ้ายถือธนู ขวาทือพัด
วันจันทร์	ชื่อ (มณ) พนนานคราญ	หัวและหน้าเป็นม้า สีขาวนวล	ซ้ายถือพัด ขวาทือดาบ
วันอังคาร	ชื่อ ยักษ์บริสุทธี	หัวและหน้าเป็นควายเผือก	ซ้ายถือพัด ขวาทือดาบ
วันพุธ	ชื่อ สมุทชาต	หัวและหน้าเป็นช้าง สีแดงสด	ซ้ายถือพัด ขวาทือดาบ
วันพฤหัสบดี	ชื่อ โลกวัคคูก	หัวและหน้าเป็นกวาง สีเหลืองอ่อน	ซ้ายถือพัด ขวาทือหอก
วันศุกร์	ชื่อ ยักษ์นงเยาว์	หัวและหน้าเป็นโค สีเหลือง	ซ้ายถือธนู ขวาทือพัด
วันเสาร์	ชื่อ เอกขมาโลย	หัวและหน้าเป็นเสือ สีดำ	ซ้ายถือพัด ขวาทือตรีศูล ด้ามยาว

(พระยาอนุนานราชชน 2492: 65-66)

จากลักษณะแม่ชื่อที่มีหน้าเป็นสัตว์ดังกล่าวนี้ พบว่า สัตว์แต่ละประเภทนั้นสอดคล้องกับสัตว์พาหนะของเทพนพเคราะห์ในคติแบบไทย ดังที่ปรากฏในตำราภาพเลขที่ 31 เรื่องสมุดพระเทวรูป เทวดานพเคราะห์เทวดาโกไทยธิบาท ตำราภาพเลขที่ 33 พระสมุทรูปพระไสยสาตร และตำราภาพเลขที่ 69 พระเทวรูป สรุปลักษณะ สัตว์พาหนะ และเทพศีศตราวุธ ได้แก่

พระอาทิตย์	กายสีแดง	ทรงราชสีห์เป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงธนู
พระจันทร์	กายสีขาว	ทรงมโนมัย (ม้า) เป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงดาบ และเขน
พระอังคาร	กายสีชมพู	ทรงมหิงสา (กระบือ) เป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงดาบ และดั่ง
พระพุธ	กายสีเขียว	ทรงช้างเป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงดาบ
พระวันพฤหัสบดี	กายสีเมฆ	ทรงกวาง หรือละมั่งเป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงหอก
พระศุกร์	กายสีเหลืองเหลือง	ทรงโคเป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงธนู
พระเสาร์	กายสีดำ	ทรงพยัคฆ์ (เสือ) เป็นพาหนะ	หัตถ์บ้างว่าทรงปืน บ้างว่าทรงตรี

(ตำราภาพเทวรูปและเทพนพเคราะห์ 2535: 15-21, 142-148, 165-171)

ลักษณะของเทพนพเคราะห์นี้ยังปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง “โคลงสุภาษณ์วาดรูป” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีสัตว์พาหนะสอดคล้องไปกับในตำราภาพ แต่มีรายละเอียดที่แตกต่างกัน ในส่วนของเทพศัสตราวุธ และสีประจำวันของเทพแต่ละองค์นั้นถูกกำหนด แทนในลักษณะของสีของพระภูษาทรง ดังสรุปความได้ว่า

พระอาทิตย์	ทรงภูษาสีแดง	ทรงราชสีห์เป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงพระขรรค์
พระจันทร์	ทรงภูษาสีขาว	ทรงม้าเป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงพระขรรค์
พระอังคาร	ทรงภูษาสีชมพู	ทรงมเหสี (กระบือ) เป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงพระขรรค์
พระพุธ	ทรงภูษาสีเขียว	ทรงช้างเป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงขอสับช้าง
พระวันพฤหัสบดี	ทรงภูษาสีเหลือง	ทรงมฤค (กวาง) เป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงไม้เท้า
พระศุกร์	ทรงภูษาสีน้ำเงินอ่อน	ทรงพฤษภ (วัว) เป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงไม้เท้า
พระเสาร์	ทรงภูษาสีดำ	ทรงพยัคฆ์ (เสือ) เป็นพาหนะ	หัตถ์ทรงพระขรรค์

(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2465: 10-12)

ดังนั้น จึงพบว่า คติแม่ซื้อที่มีหัวเป็นสัตว์ตามรูปแบบที่พระเทวagini ม.mit (ฉาย เทวaginiม.mit) บันทึกไว้นั้น มีความสอดคล้องกับคติสัตว์พาหนะ และเทพศัสตราวุธที่ปรากฏในตำราภาพเลขที่ 31 เรื่องสมุดพระเทวรูป เทวดา

นพเคราะห์เทวดาโกลไทยธิบาท ตำราภาพเลขที่ 33 พระสมุทรูปพระ ไสยสาตร และตำราภาพเลขที่ 69 พระเทวรูปดังที่กล่าวมา

คติแม่ซื้อประจำวันทั้ง 7 มีหัวเป็นรูปสัตว์พาหนะของเทพนพเคราะห์ นี้ มีการเลือกใช้เฉพาะสัตว์พาหนะของเทพนพเคราะห์ประจำวันทั้ง 7 ตาม คติแบบไทย มิได้มีการทำรูปแม่ซื้อที่มีหัวเป็นรูปครุฑหรือยักษ ซึ่ง เป็นสัตว์ พาหนะของพระราหูแต่อย่างใด คติของแม่ซื้อนี้จึงไม่ได้มีการแบ่งแยกพุทธ กลางวันและพุทธกลางคืน ตามแบบคติเทพนพเคราะห์

รูปแบบแม่ซื้อประจำวันทั้ง 7 ที่มีหัวเป็นรูปสัตว์พาหนะของเทพนพ เคราะห์นี้ มักปรากฏใน “ยันต์แม่ซื้อ” เป็นสำคัญ นับเป็นรูปแบบแม่ซื้อที่

รับรู้กันโดยทั่วไป โดยรูปแบบของแม่ซื้อประเภทนี้หัตถ์ข้างหนึ่งมักถือพัด จึงเป็นเหตุให้เรียกแม่ซื้อในอีกนามหนึ่งว่า “แม่ไหว้ แม่วี”

ลักษณะของยันต์แม่ซื้อที่ปรากฏนั้น ด้านหนึ่งมักทำเป็นรูปแม่ซื้อ ประจำในแต่ละวันของเด็กที่เกิด ส่วนอีกด้านหนึ่งทำเป็นรูปท้าวเวสสุวรรณ เพื่อไว้แขวนเหนือหัวหรือเปลของเด็กทารกต่างกันไปตามวันเกิดของแต่ละคน

ดังปรากฏหลักฐานสำคัญในพระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ ซึ่ง เป็นราชประเพณีที่พระราชโอรสพระราชธิดาที่ประสูติทรงเจริญพระชนมายุ ได้เดือนหนึ่ง โหรหลวงจะถวายพระฤกษ์และผูกดวงพระชะตาพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานพระนามนั้น จะมีการแขวนภาพแม่ซื้อ ประจำวันประสูติเหนือพระอู่ ด้านหลังภาพแม่ซื้อนั้นเป็นรูปท้าวเวสสุวรรณ หน้าเทวดา (สำหรับคนทั่วไปเป็นหน้ายักษ์) เครื่องทรงและอาภรณ์สีทอง มี ยันต์กำกับ นะโมพุทธาเย 2 ยันต์ประจำฐาน ประจำกระบอง และล้อมรอบ 8 ทิศ (เพลินพิศ คำราญ 2523: 37)

ภาพที่ 1 ยันต์แม่ซื้อประจำวันพฤหัสบดี ในการพระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา

(ที่มา: เพลินพิศ คำราญ, พระราชพิธีสมโภช 3 วัน สมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ (กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2523.)

การปรากฏคู่กันของแม่ชื้อกับท้าวเวสสุวรรณบนแผ่นยันต์นี้ มีความเป็นไปได้ว่า คติแม่ชื้อนั้นได้รับอิทธิพลมาจากคติยักษิณีที่กลายมาเป็นเทวดาคุ้มครองเด็กของอินเดีย คือ “นางหรีติ” ซึ่งเชื่อกันปรากฏขึ้นครั้งแรกในคัมภีร์พระวินัยปิฎกของพุทธศาสนาเถรวาทนิกายสุรวาสดีวาท กล่าวถึง นางหรีติว่าเป็นยักษิณีในนครราชคฤห์ ที่มีบุตร 500 คน ในอดีตเคยทำความผิดในการขโมยและกินเด็กๆ ภายในเมืองเป็นจำนวนมาก ทำให้พระนางมีนามว่า หรีติ ที่แปลว่า ผู้ขโมย (Sahai 1975: 253) ภายหลังถูกพระพุทธรูปเจ้าอนุตรคนเล็กของนางไปซ่อนไว้ในบาตร เมื่อนางหรีติหาบุตรไม่พบก็โศกเศร้า พระพุทธรูปจึงตรัสสอนนางให้รู้จักสังวรธรรมที่ว่า แม่นางมีบุตรมากถึง 500 คน แต่เมื่อบุตรหายไปเพียงคนเดียว ยังโศกเศร้าถึงเพียงนี้ แล้วพ่อแม่ที่มีบุตรเพียงคนหรือสองคนจะทุกข์มากสักเพียงไหน เหตุนี้เองนางจึงได้กลับใจ และให้สัญญาว่าจะเลิกกินเนื้อมนุษย์ หันมาเป็นพุทธบริษัท (พลอยชมพู ยามะเพวัน 2552: 222) ส่วนในคัมภีร์สังยุตตวรรคได้ออกนามสามีของนางหรีติว่าเป็นยักษ์ชื่อ ปาณจิกา ซึ่งเป็นบริวารของท้าวกุมภเวสสุวรรณ จึงปรากฏการสร้างรูปสัญลักษณ์ของหรีติกับท้าวกุมภเวสสุวรรณร่วมกันทั้งในคัมภีร์สาธนาถา ซึ่งเป็นคัมภีร์สำหรับทำสมาธิกับภาคปรากฏของทิพยบุคคลในพุทธศาสนาเถรวาทได้อธิบายลักษณะที่นางหรีติเหมือนกับท้าวกุมภเวสสุวรรณคือหัตถ์ทรงงู (พังพอน) และรัตนกุมภ์ (หม้อเพชรพลอย) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความมั่งคั่งของท้าวกุมภ (Getty 1977: 86) โดยเฉพาะในศิลปะอินเดีย สมัยคันธาระและมถุรา มักสร้างประติมากรรมของนางหรีติคู่กับท้าวกุมภเวสสุวรรณ จึงมีความเป็นไปได้ว่า คติแม่ชื้อซึ่งเป็นเทพีที่คอยดูแลรักษาเด็กทารกแบบไทยๆ จึงปรากฏสัญลักษณ์ร่วมกันกับท้าวเวสสุวรรณหรือท้าวกุมภเวสสุวรรณบนแผ่นยันต์แม่ชื้อ เพื่อสื่อความหมายในการปกป้องคุ้มครองเด็กและอวยพรเด็กให้มีความอุดมสมบูรณ์และมั่งคั่งร่ำรวย

ดังนั้น รูปแบบแม่ชื้อที่ปรากฏบนยันต์มีลักษณะสำคัญ คือ เป็นรูปเทวดาผู้หญิง มีเศียรเช่นเดียวกับหัวสัตว์พาหนะของเทพนพเคราะห์ในแต่ละวัน อยู่ในท่ายืน และหัตถ์ข้างหนึ่งถือพัด

2) รูปแบบแม่ซื้อที่ปรากฏบนศาลาแม่ซื้อ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ลักษณะประติมานวิทยาของแม่ซื้ออีกรูปแบบหนึ่งที่แตกต่างไปจากแม่ซื้อที่ปรากฏบนยันต์ คือ ภาพจิตรกรรมบนศาลาแม่ซื้อ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และภาพเขียนบนตำราแม่ซื้อ สมุดไทยขาว เลขที่ 102 เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาตินั้น มีรูปแบบสำคัญ คือ ลักษณะแม่ซื้อส่วนใหญ่ที่เขียนในภาพจิตรกรรมนั้นอยู่ในรูปของบุรุษ มีเพียงแม่ซื้อประจำวันจันทร์ที่เป็นสตรี นอกจากนี้แม่ซื้อบางวันยังมีเศียรไม่ตรงตามรูปแบบที่พระเทวโณมิต (ฉาย เทวโณมิต) บันทึกไว้ เช่น แม่ซื้อประจำวันจันทร์มีเศียรเป็นสตรี และแม่ซื้อประจำวันพฤหัสบดีมีเศียรเป็นคนชรา

จึงมีความเป็นไปได้ว่า หากคติแม่ซื้อนั้นมีความสัมพันธ์กับคติเทพนพเคราะห์ ก็ยังมีคัมภีร์ที่ระบุถึงสัตว์แต่ละประเภทอันเป็นต้นกำเนิดของเทพนพเคราะห์แต่ละองค์ คัมภีร์ที่สำคัญเล่มนี้คือ “คัมภีร์เฉลิมไตรภพ” ที่ปรากฏสำนวนที่เก่าที่สุดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (เปรมวัฒนา สุวรรณมาศ 2560: 46) อาทิ คัมภีร์เฉลิมไตรภพ ฉบับพระยาราชภักดี (ช้าง) ที่กล่าวถึง กำเนิดเทพนพเคราะห์จากบรรดาสัตว์ที่พระอิศวร พระอุมา พระพรหม และพระนารายณ์นำมาบดเป็นผงห่อด้วยผ้าต่างสีแล้วประพรมด้วยน้ำอมฤต บังเกิดเป็นเทพประจำในแต่ละวัน ดังนี้

พระอาทิตย์	กำเนิดจากราชสีห์ 6 ตัว	ห่อด้วยผ้าสีแดง
พระจันทร์	กำเนิดจากนางฟ้า 15 นาง	ห่อด้วยผ้าสีนวล
พระอังคาร	กำเนิดจากมเหสี (กระป๋อง) 8 ตัว	ห่อด้วยผ้าสีม่วง
พระพุธ	กำเนิดจากช้าง 17 ตัว	ห่อด้วยผ้าสีแดง
พระวันพฤหัสบดี	กำเนิดจากฤๅษี 19 ตน	ห่อด้วยผ้าสีเหลือง
พระศุกร์	กำเนิดจากโค 21 ตัว	ห่อด้วยผ้าสีชมพู
พระเสาร์	กำเนิดจากพยัคฆ์ (เสือ) 10 ตัว	ห่อด้วยผ้าสีเขียว

(พระยาราชภักดี (ช้าง) 2545: 16-20)

นอกจากนี้ ยังปรากฏมีคัมภีร์เฉลิมไตรภพ ฉบับเทศาน ซึ่งพระราชครูวามเทพมูณี (สมจิตต์ รั้งสิพราหมณกุล) ให้จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2511 ได้ให้รายละเอียดของกำเนิดเทพประจำวันในลักษณะที่ต่างออกไป คือ เทพนพเคราะห์นี้มีกำเนิดมาจากพระอิศวร ที่บัญชาให้พระสัทัมบดีพรหมไปคัดเลือกฝูงสัตว์ที่ต้องตามพระประสงค์มาถวาย แล้วทรงบันดาลให้ฝูงสัตว์เหล่านั้นแหลกละเอียดกลายเป็นผง แล้วใช้ผ้าต่างสีห่อ ประพรมด้วยน้ำอมฤต เกิดเป็นเทพนพเคราะห์ที่มีสีกาย และเครื่องอาภรณ์ต่างๆ กันดังนี้

พระอาทิตย์	ทรงสร้างด้วยราชสีห์ 6 ตัว ทรงราชสีห์เป็นพาหนะ	วิมานที่ประทับมีสีแดง
พระจันทร์	ทรงสร้างด้วยนางฟ้า 15 นาง ทรงม้าเป็นพาหนะ	วิมานที่ประทับเป็นแก้วมุกดา
พระอังคาร	ทรงสร้างด้วยกระบือ 8 ตัว ทรงกระบือเป็นพาหนะ	วิมานที่ประทับมีสีทับทิม
พระพุธ	ทรงสร้างด้วยช้าง 17 ตัว ทรงช้างเป็นพาหนะ	วิมานที่ประทับมีสีเหลืองสลับ
พระวันพฤหัสบดี	ทรงสร้างด้วยฤๅษี 19 ตน ทรงกวางทองเป็นพาหนะ	วิมานที่ประทับมีสีบุษราคัม
พระศุกร์	ทรงสร้างด้วยโค 21 ตัว ทรงโคอุสุภราชเป็นพาหนะ	วิมานที่ประทับมีสีทอง
พระเสาร์	ทรงสร้างด้วยเสือ 10 ตัว ทรงเสือเป็นพาหนะ	วิมานที่ประทับมีสีมรกต

(พระราชครูวามเทพมูณี 2511: 3-4)

ดังนั้น จึงความเป็นไปได้ว่า คติแม่สื่อที่ปรากฏในจิตรกรรมบนศาลาแม่สื่อ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามนั้น เป็นการนำคติแม่สื่อมาผสมผสานเข้ากับคติเทพนพเคราะห์อันมาแต่คัมภีร์เฉลิมไตรภพ ดังปรากฏการเขียนรูปแม่สื่อในลักษณะของบุรุษและมีหัวเป็นรูปสัตว์ที่นำมาห่อผ้าแล้วบดเป็นผง เพื่อสร้างรูปเทพนพเคราะห์ ดังนี้

วันอาทิตย์	แม่ชื้อชื้อ วิจิตนาวัน	มีหัวเป็นสิงห์ กายเป็นบุรุษมีผิวพรรณดั่งสิงห์
วันจันทร์	แม่ชื้อชื้อ วันนางนงคราญ	มีหัวและกายเป็นนางฟ้า
วันอังคาร	แม่ชื้อชื้อ ยักษ์บริสุทธิ์	มีหัวเป็นควาย กายเป็นบุรุษมีผิวพรรณดั่งควาย
วันพุธ	แม่ชื้อชื้อ สามลทศ	มีหัวเป็นช้าง กายเป็นบุรุษมีผิวกายเหมือนมนุษย์
วันวันพฤหัสบดี	แม่ชื้อชื้อ นางกาโลทุก	มีหัวและกายเป็นฤษีนักบวช
วันศุกร์	แม่ชื้อชื้อ ยักษ์นงเยาว์	มีหัวเป็นวัว กายเป็นบุรุษมีผิวพรรณเหมือนวัว
วันเสาร์	แม่ชื้อชื้อ นางเอกาโลย	มีหัวเป็นเสือ กายเป็นบุรุษมีผิวพรรณดั่งเสือ

รูปแบบแม่ชื้อที่ปรากฏในงานศิลปกรรมจึงปรากฏอยู่ด้วยกัน 2 ลักษณะคือ แม่ชื้อที่มีหัวเป็นรูปสัตว์ทั้งหมดอันมีที่มาจากสัตว์พาหนะของ เทพพนพเคราะห์ในตำราพระเทวรูป ซึ่งมักปรากฏอยู่บนยันต์แม่ชื้อที่ใช้แขวน ในเปลของเด็กทารก และอีกลักษณะหนึ่งคือแม่ชื้อที่มีหัวเป็นรูปสัตว์และ บุคคลที่ใช้บัดเป็นผงและเสกตามกำเนิดเทพพนพเคราะห์ตามคัมภีร์เฉลิม ไตรภพ ซึ่งรูปแบบนี้จักพบในจิตรกรรมที่ศาลาแม่ชื้อวัดพระเชตุพนวิมล มังคลารามและสมุดตำราแม่ชื้อ เลขที่ 102 ที่เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ เป็นสำคัญ

ภาพที่ 2 วิจิตนาวัน แม่ชื้อประจำวันอาทิตย์ จิตรกรรมบนศาลาแม่ชื้อ วัดพระเชตุพนวิมล มังคลาราม

ภาพที่ 3 วันนางนงคราญ แม่ชื้อประจำวันจันทร์ จิตรกรรมบนศาลาแม่ชื้อ วัดพระเชตุพนวิมล มังคลาราม

ภาพที่ 4 ยักษ์บริสุทธิ์ แม่ซื้อประจำวันอังคาร จิตรกรรมบนศาลาแม่ซื้อ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ภาพที่ 5 สามลัทศ แม่ซื้อประจำวันพุธ จิตรกรรมบนศาลาแม่ซื้อ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ภาพที่ 6 นางกาโลทุก แม่ซื้อประจำวันพฤหัสบดี จิตรกรรมบนศาลาแม่ซื้อ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ภาพที่ 7 ยักษ์นงเยาว์ แม่ซื้อประจำวันศุกร์ จิตรกรรมบนศาลาแม่ซื้อ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ภาพที่ 8 นางเอกาโลย แม่ซื้อประจำวันเสาร์ จิตรกรรมบนศาลาแม่ซื้อ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบลักษณะแม่ซื้อที่ปรากฏในงานศิลปกรรม

แม่ซื้อ ประจำวัน	รูปแบบแม่ซื้อที่ปรากฏบนยันต์แม่ซื้อ และบันทึกของพระเทพวชิรมิต			รูปแบบแม่ซื้อที่ปรากฏบนศาลาแม่ซื้อ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม		
	ส่วนหัว	ส่วนกาย	ผิวพรรณ	ส่วนหัว	ส่วนกาย	ผิวพรรณ
วันอาทิตย์	สิงห์	สตรี	สีแดงชาด	สิงห์	บุรุษ	ผิวกายดั่งสิงห์
วันจันทร์	ม้า	สตรี	สีขาวนวล	นางฟ้า	สตรี	สีขาวนวล
วันอังคาร	ควาย	สตรี	ผิวเผือก	ควาย	บุรุษ	ผิวดำดั่งควาย
วันพุธ	ช้าง	สตรี	สีแดงสด	ช้าง	บุรุษ	ผิวกายดั่งมนุษย์
วันพฤหัสบดี	กวาง	สตรี	สีเหลืองอ่อน	ฤษีนักบวช	บุรุษ	ผิวกายดั่งมนุษย์
วันศุกร์	โค	สตรี	สีเหลือง	โค	บุรุษ	ผิวกายดั่งโค
วันเสาร์	เสือ	สตรี	สีดำ	เสือ	บุรุษ	ผิวกายดั่งเสือ

แม่ซื้อในขนบธรรมเนียมประเพณี

ในสมัยโบราณที่การรักษาพยาบาลเด็กยังไม่ก้าวหน้า เมื่อเด็กมีอาการไม่สบายหรือผิดปกติไปจากเดิม ก็จะถือกันว่าเป็นการกระทำของผีหรือแม่ซื้อ ทั้งเด็กหัวเราะหรือร้องไห้ก็มีความเชื่อว่าแม่ซื้อหยอก เด็กปวดท้องก็เชื่อว่าแม่ซื้อเข้าไปรบกวนในช่องท้องลำไส้ จนมีคำโบราณกล่าวกันว่า “สามวันลูกผี สี่วันลูกคน” ซึ่งเป็นสิ่งแสดงความเชื่อที่ว่าในช่วงระยะเวลา 3 วันแรกนั้น เด็กทารกที่เกิดใหม่ยังอยู่ในภาวะวิกฤต จึงเกิดขนบประเพณีอันเกี่ยวเนื่องกับแม่ซื้อขึ้นในช่วงเวลาต่างๆ ตลอดจนเมื่อเด็กป่วยไข้ ดังนี้

แม่ซื้อในพิธีร่อนกระดังของซื้อเด็ก

พิธีกรรมที่มีการเกี่ยวข้องกับแม่ซื้อ ที่ทำขึ้นกับทารกคลอดใหม่ โดยนำทารกที่เพิ่งคลอดนั้นใส่กระดังร้อน มีผู้ใหญ่คนหนึ่งร้องถามว่า “สามวันลูกผี สี่วันลูกคน ลูกของใครมารับไปเน้อ” ลวงผีให้เข้าใจว่าทารกนั้นไม่น่ารักไม่น่าชม แม่แท้ที่ให้อาหารเลี้ยงไม่ชอบ จนมีผู้อื่นอีกคนหนึ่งเข้าไปรับซื้อด้วยให้เบี้ย 32 เบี้ย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2491: 84) การนำเงินหรือเบี้ยซื้อเด็กทารกที่ปรากฏในพิธีร่อนกระดังนี้

สันนิษฐานว่าเป็นสาเหตุสำคัญของคำว่า “แม่ซื้อ” และใช้เรียกผู้ที่เข้ามาซื้อเด็กนั้นว่า “แม่ซื้อ” ด้วยเช่นกัน

แม่ซื้อในพิธีทำขวัญ 3 วัน

พิธีทำขวัญ 3 วันนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “พิธีบำบัดพิษแม่ซื้อ” ตามความเชื่อที่ว่า เมื่อเด็กเกิดมาได้ 3 วัน นับว่าพ้นเขตอันตรายจากคำกล่าวกันว่า “สามวันลูกผีสี่วันลูกคน” พ่อแม่จึงให้มีการทำขวัญเด็ก โดยมีการปั้นรูปเด็กให้แม่ซื้อเอาไปขมแทน พร้อมเครื่องพลี กอปรด้วยบายศรีปากชาม พร้อมเครื่องบัตพลี และเวียนเทียนพอบเป็นพิธี ดังความในบทสวดที่ว่า “กินแล้วไป อย่าอยู่ ดูจตุบัญชา ดังนี้” (พระยาอนุมานราชธน 2492: 61)

ในส่วนราชสำนักนั้นเรียกพระราชพิธีนี้ว่า “พระราชพิธีสมโภช 3 วัน” ตามโบราณราชประเพณี เมื่อมีพระประสูติกาล พระกุมารทรงเจริญพระชนม์ครบ 3 วัน จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระราชพิธีสมโภช 3 วันขึ้นเป็นการส่วนพระองค์ โดยมีพราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภช แล้วเชิญด้ายมงคลพระขวัญ 9 สี ไปทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งจะเสด็จไปพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ แล้วทรงผูกด้ายมงคลนั้น เป็นอันเสร็จพิธี

แม่ซื้อในพิธีการฝังรก

พิธีกรรมที่สร้างขึ้นหลังจากการคลอดบุตรในสมัยโบราณ ด้วยการนำรกบรรจุไว้ในหม้อตาล วางอยู่ข้างที่อยู่ไฟ จนครบ 7 วันก็จะทำพิธีฝังรก หรือบางที่อาจเก็บรกก้นไว้เข้าในพิธีทำขวัญเดือนแล้วค่อยฝังภายหลังก็ได้ บางครั้งอาจเก็บไว้ได้นานถึง 3 เดือนก็มี ซึ่งการฝังรกก้นปรากฏในหลายคัมภีร์ เช่นตำราพรหมชาติและคัมภีร์ประถมจินดานั้นระบุถึงเด็กที่เกิดในแต่ละเดือนนั้นจะสัมพันธ์กับทิศในการฝังรกแตกต่างกันไป (พระยาอนุมานราชธน 2492: 53)

โดยเฉพาะในคัมภีร์ประถมจินดานั้น ได้ระบุถึงแม่ซื้อประจำวันทั้ง 7 ว่ามีสถานที่กำเนิดแตกต่างกัน และสถานที่กำเนิดของแม่ซื้อในแต่ละวันนั้น

ยังสัมพันธ์กับการฝังรกเด็กที่เกิดในแต่ละวัน คือ

แม่ซื้อประจำเด็กเกิดวันอาทิตย์ ชื่อ วิจิตรนาวรรณ มีถิ่นอาศัยอยู่บนจอมปลวก จึงให้ฝังรกที่จอมปลวก

แม่ซื้อประจำเด็กเกิดวันจันทร์ ชื่อ วรรณนางคราญ มีถิ่นอาศัยอยู่ที่บ่อน้ำ จึงให้ฝังรกที่บ่อน้ำ

แม่ซื้อประจำเด็กเกิดวันอังคาร ชื่อ นางยักษะบริสุทธิ มีถิ่นอาศัยอยู่ที่ศาลเทพารักษ์ จึงให้ฝังที่ศาลเทพารักษ์

แม่ซื้อประจำเด็กเกิดวันพุธ ชื่อ นางสาวมลพรรณ มีถิ่นอาศัยอยู่ที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ จึงให้ฝังรกที่โคนต้นโพธิ์

แม่ซื้อประจำเด็กเกิดวันพฤหัสบดี ชื่อ นางกาโลทุกข์ มีถิ่นอาศัยอยู่ที่สระน้ำหรือบ่อน้ำใหญ่ จึงให้ฝังรกที่ขอบสระ

แม่ซื้อประจำเด็กเกิดวันศุกร์ ชื่อ นางยักษะนงเยาว์ มีถิ่นอาศัยอยู่ที่ต้นไทรใหญ่ จึงให้ฝังรกที่ต้นไทรใหญ่

แม่ซื้อประจำเด็กเกิดวันเสาร์ ชื่อ นางเอกาโลย มีถิ่นอาศัยอยู่ที่ศาลพระภูมิ จึงให้ฝังรกที่ศาลพระภูมิ (กองแก้ว วีระประจักษ์ 2552: 113)

ซึ่งหากนำรกของเด็กไปฝังยังที่อยู่ของแม่ซื้อจะทำให้แม่ซื้อรักใคร่เอ็นดู ปกปักษ์รักษา เล่นหยอกล้อด้วย หากไม่เช่นนั้นแม่ซื้อก็จะหลอกหลอนให้เด็กตกใจ ร้องไห้ เจ็บไข้บ่อยๆ (กองแก้ว วีระประจักษ์ 2552: 112)

ในส่วนราชสำนักนั้นเรียกพิธีนี้ว่า “พิธีบรรจุพระสกุล”

แม่ซื้อในพิธีทงข้าวแม่ซื้อ

พิธีกรรมที่จัดขึ้นเมื่อเด็กทารกมีอาการป่วยไข้ไม่สบาย ตามความเชื่อที่ว่า มีแม่ซื้อมาหลอกหลอนเด็ก จักมีการประกอบพิธีทงข้าวแม่ซื้อ โดยให้นำข้าวสุกปากหม้อมาปั้นเป็น 4 ก้อน ก้อนหนึ่งมีสีขาว ก้อนหนึ่งคลุกขมิ้นให้มีสีเหลือง ก้อนหนึ่งคลุกปูนแดงให้มีสีแดง และก้อนหนึ่งคลุกมินหม้อหรือเขม่ากันหม้อให้มีสีดำ แล้วนำข้าวทั้ง 4 ก้อนวางใส่ฝ่าละมือนหรือภาชนะ แล้วหยิบก้อนแต่ละก้อนมาวนที่ตัวเด็ก 3 ครั้ง แล้วกล่าวคำฟาตเคราะห์ เช่น “แม่ซื้อ

เมืองล่าง แม่ซื้อเมืองบน แม่ซื้อเดินหน แม่ซื้อไต้ที่นอน มารับเอาก่อนข้าว
ของลูกไป โรคภัยไข้เจ็บไปให้หมด วู้” หรือ “แม่ซื้อเมืองล่าง แม่ซื้อเมืองบน
แม่ซื้อเดินหน แม่ซื้อหัวกระได แม่ซื้อไต้ที่นอน เขียมารับ (ก้อน) ข้าว ขาว
เหลือง แดง ดำ (เปลี่ยนไปตามสีของก้อนข้าว) ของลูกไป อย่าให้กินข้าวขม
อย่าให้กินนมราก อย่าให้นอนสะดุ้งนอนหวาด หายเจ็บหายไข้” เป็นต้น

เมื่อกล่าวคำฟาดเคราะห์แล้ว จึงนำก้อนข้าวสีขาว สีเหลือง และสีแดง
ขวางข้ามหลังคาเรือน โดยจะขวางก้อนไหนก่อนก็ได้ ไม่มีกำหนด ส่วน
ก้อนข้าวสีดำให้ขวางเข้าใต้ถุนเรือน หรือโยนลงพื้นดินที่ใดก็ได้ แล้วเอาน้ำ
ล้างฝ่าละมิต์หรือภาชนะที่ใส่ก้อนข้าวนี้ราดตามลงไปด้วย ขณะโยนข้าวให้
ท่อง “วู้” ไปด้วย (พระยาอนุมานราชธน 2492: 57-58)

ในความเชื่อนี้ปรากฏที่สถิตของแม่ซื้อต่างออกไป ทั้งในเมืองล่างคือ
บนพื้นโลก เมืองบนคือบนสวรรค์ชั้นฟ้า เดินหนคือในอากาศ หัวกระได ไต้
ที่นอน

แม่ซื้อในพิธีลงอุ

พิธีลงอุนี้ จัดขึ้นภายหลังพิธีทำขวัญและโกนผมไฟแล้ว ก็ทำพิธีนำเด็ก
ลงอุสู่เปล ด้วยการจัดปักเชียวทาแบ่งให้ขาว หินบดยา แมวคราว (แมวตัวผู้
ที่มีอายุมาก ไม่ท้องเที่ยวไปที่ไหนแล้ว) ถูงผ้าใส่ข้าวเปลือกถั่วเชียวงามเมล็ด
ฝ้ายอย่างละถุง วางไว้ในเปล และถ้าเป็นเด็กผู้ชายจะให้มีสมุดดินสอ ถ้าเป็น
เด็กผู้หญิงให้มีเข็มด้าย วางลงในเปลด้วย ทั้งยังมีการเตรียมบายศรีปากชาม
บัตร์พลีสังเวย และเวียนเทียนสมโภชด้วยก็ได้ เมื่อนำของทั้งหมดใส่เปลครบ
แล้ว ไกวให้ครบ 3 หน จึงนำแมวออกจากเปล แล้วอุ้มเด็กลงเปลแทน ไกว
3 หนเช่นกัน และกล่าวคำให้ศีลให้พรตามธรรมเนียมในขณะไกว เป็นเสร็จ
พิธี (พระยาอนุมานราชธน 2492: 74)

นอกจากนี้ ยังมีการแขวนยันต์แม่ซื้อประจำในแต่ละวันเหนืออุหรือ
เปลเด็ก ลักษณะยันต์แม่ซื้อจกมีรูปแบบประติมานวิทยา คือ มีลักษณะเป็น
เทพนารีที่มีเศียรอย่างสัตว์พาหนะของเทพนพเคราะห์ตามวันเกิดของเด็กคน

นั้นๆ แม่ซื้ออยู่ในอิริยาบถยืน และถือพัดอยู่ในหัตถ์ข้างหนึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นสัญลักษณ์ในการพัดวีดูแลเด็กทารกนั้น

ในส่วนราชสำนักนั้นเรียกว่า “พระราชพิธีทำขวัญขึ้นพระอู่” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในพระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ มีรายละเอียดสำคัญคือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลั่งน้ำพระพุทธมนต์ด้วยพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏที่พระเศียรพระกุมาร พระราชทานใบมะตูม (วางไว้ที่พระอุระ) ทรงจิมพระนลาฏแล้ว ทรงขลิบเส้นพระเกศา ทรงหลั่งน้ำเทพมนตร์จากพระเต้ากลศที่พระเศียรพระกุมาร แล้วทรงผูกด้ายพระขวัญที่พระกรพระกุมารทั้ง 2 ข้าง

ภาพที่ 9 พระราชพิธีทำขวัญขึ้นพระอู่ ในการพระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา (ที่มา: เฟลีนพิศ คำราญ, พระราชพิธีสมโภช 3 วัน สมโภชเดือนและขึ้นพระอู่.)

ครั้นแล้ว พระราชครูจึงรดน้ำเทพมนตร์ด้วยสังข์พิธีและวางใบมะตูมที่เสาดะดิง แล้วยกพระอุ้งขึ้นแขวน และแขวนภาพแม่ซื้อประจำวันประสูติเหนือพระอุ้ง ปูลาดพระยี่ภู่ วางศิลาบด (แล้วนำแม่วางลงในพระอุ้ง แต่ในรัชกาลที่ 9 โปรดเกล้าฯ ให้งด) ผลพิกเขียวทาดินสอพอง ฤกษ์พันธุพิชลงในพระอุ้ง แล้วรดน้ำเทพมนตร์ด้วยสังข์พิธี และเจิมพระอุ้ง เสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จไปพระราชทานนามพระกุมาร และราชภัณฑ์เครื่องพระอิสริยยศ เสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับพระราชอาสน์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระกุมารมาที่หน้าพระราชอาสน์ พระราชครูถวายน้ำเทพมนตร์ที่พระหัตถ์พระกุมาร ถวายใบมะตูม เสร็จแล้วจึงเชิญพระกุมารลงบรรทมในพระอุ้ง ดิตสายพระอุ้งทองคำ แล้วเริ่มไกวพระอุ้งพราหมณ์ถวายบทเห่กล่อม แล้วจึงเวียนเทียนสมโภช 3 รอบ เมื่อดับคว้นเทียนแล้ว พราหมณ์จึงถวายด้ายพระขวัญพาดไว้ที่พระบาท แล้วพระพี่เลี้ยงผูกถวาย เป็นเสร็จการพิธี (เพลินพิศ กำราญ 2523: 36-42)

แม่ซื้อในพระราชพิธีพระราชกุมารจรดปัฏพี

พระราชพิธีพระราชกุมารจรดปัฏพี ซึ่งเป็นพิธีราชสำนักสมัยกรุงศรีอยุธยาในการหัดเดินของพระกุมาร พระราชพิธีนี้จะมีการให้เจ้าพนักงานก่อแท่นสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง 4 ศอก สูง 5 ชั่วแผ่นอิฐ ถมดินเกลี่ยทรายให้เสมอ แล้วปลูกปะรำสูง 6 ศอก สกัถเพดาน กลางแท่นทาด้วยมูลโคบางๆ ล้อมรอบด้วยราชวัตรทาสีแดง ฉัตร พวงมาลัย ต้นกล้วยต้นอ้อยดอกหมาก ดอกมะพร้าวใส่ในราชวัตร กรมนครบาลทำบัตรพระภูมิทำเป็นบัตรสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 12 นิ้ว บัตรแม่ซื้อทำเป็นบัตรสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 12 นิ้ว บัตรเจ้ากรุงพลีทำเป็นบัตรสามเหลี่ยมขนาด 6 นิ้ว บัตรเทพนพเคราะห์ทำเป็นบัตรสี่เหลี่ยมจัตุรัสทำเป็น 8 บัตรให้ครบทั้ง 8 ทิศ เครื่องฝึกพล่าปลายำ เครื่องกระยาบวด รูปเทียนข้าวตอกดอกไม้

เมื่อแต่งบัตรแล้ว โหรรับบัตรมาบูชาเทวดาทั้ง 8 ทิศ พระภูมิ เจ้ากรุงพาลี แล้วทำพิธีฝังบัตร หากเป็นข้างขึ้นให้ฝังหางยี่ แต่หากเป็นข้างแรมให้คว่ำบัตร แขนงบัตรแม่ซื้อไว้ที่ราชวัตร และบัตรเทพนพเคราะห์แขวนไว้

ในทศทั้ง 8

แล้วเจ้าพนักงานแต่งบายศรีทอง 2 สำหรับ เครื่องบายศรีและเครื่องนมัสการเทวดาครบ ให้โหรพราหมณ์รับไปบูชาเทวดา อานพระเวทพระมนต์ เมื่อได้ฤกษ์ จึงให้ทรงทำพิธีจรดปฏิทิน 3 ทน 3 ก้าวแล้วเชิญเสด็จยังพระตำหนัก แล้วจึงทำพิธีสมโภชทำขวัญต่อมา (ตำราพระราชพิธีเก่า 2466: 2-4)

ดังนั้น จึงพบว่า คติแม่ชื่อนี้จัดขึ้นนับแต่เด็กทารกแรกเกิดในวันแรก และมีพิธีกรรมสืบเนื่องมาจนครบขวบปี นับแต่การซื้อตัวเด็กแรกในวันคลอด พิธีทำขวัญ 3 วัน พิธีการฝังรก พิธีลงอุ้มมาแล้วเสร็จในพิธีหัดเดิน ซึ่งเป็นพิธีสุดท้าย ตามกำหนดวาระของคติความเชื่อที่ว่า แม่ชื่อนั้นจักดูแลเด็กมาจนครบขวบปี

อีกทั้งยังมีพิธีที่เกี่ยวกับแม่ชื่อนี้ในคราวที่เด็กทารกนั้นเจ็บไข้ได้ป่วย ก็เชื่อกันว่า ความเจ็บไข้นั้นก็เป็ผลมาจากแม่ชื่อนี้ด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในพิธีทั้งแม่ชื่อนี้ และยังมีความเชื่อแม่ชื่อนี้ในบริบทของโรคร้ายในเด็กอีกด้วย

แม่ชื่อนี้ในลักษณะของโรคร้ายไข้เจ็บ

คติแม่ชื่อนี้ในความหมายของโรคชนิดหนึ่งเกิดแก่เด็กทารกตั้งแต่แรกคลอดจากครรภ์มารดา จนมีอายุครบขวบปี จึงพ้นจากโทษของโรคแม่ชื่อนี้ ลักษณะอาการของโรคแม่ชื่อนี้มีต่างกัน 4 อย่างคือ

1. **ปักซี่ หรือปักสา** อาการของโรคเกิดเป็นพิษไข้จับแล้วมีเวลาสร้างจำแนกได้ 4 ชนิดคือ นนทปักซี่ ไข้จับเวลาเช้าสร้างเวลาค่ำ กาทปักซี่ ไข้จับเวลาค่ำสร้างเวลาเช้ามืด อสุนนทปักซี่ ไข้จับเวลาเที่ยงวันสร้างเวลาเที่ยงคืน และเทพปักซี่ ไข้จับเวลาเย็นสร้างเวลาเช้าก่อนพระอาทิตย์ขึ้น (คัมภีร์ประณมจินดา 2542: 211)

2. **ลำบองราหู** อาการของโรคมีลักษณะแตกต่างกันตามอายุของเด็ก ตั้งแต่เด็กมีอายุได้ 1 เดือน เป็นลำดับไปจนถึง 12 เดือน

3. **อัคคมุขี** อาการของโรคเกิดพิษไข้ตัวร้อน ท้องขึ้น อาเจียน ชักมือกำ เท้าอ เป็นต้น

4. สะพั้น หรือตะพั้น อาการของโรคเกิดพิษไข้ตัวเย็นจัด ท้องขึ้น ชัก มือกำ เท้าอ เป็นตัน (กองแก้ว วีระประจักษ์ 2552: 111-112)

นอกจากอาการของโรคเด็กทั้ง 4 ลักษณะที่เรียกว่า “โรคแม่ซื้อ” ยังมีคติการอรรถาธิบายสาเหตุของความเจ็บป่วยในเด็ก และการบำบัดอาการเจ็บป่วยในเด็กอันเป็นผลมาจากแม่ซื้ออีกด้วย

คติแม่ซื้อกับสาเหตุความเจ็บป่วยในร่างกายของเด็ก

ในโครงการแม่ซื้อที่จารึกไว้ในศาลาแม่ซื้อ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ยังระบุถึงสถานที่สถิตของแม่ซื้อภายในร่างกายของเด็ก อันเป็นสาเหตุความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นในเด็กแต่ละคนแตกต่างกันไป เช่น แม่ซื้อบางตนพินอยู่ในลำไส้ทำให้เด็กร้องไห้ร้องคราง แม่ซื้อบางตนขวางอยู่ในสะดือทำให้เด็กทรمانแน่นในท้อง แม่ซื้อบางตนอยู่ในหัวทำให้อาเจียนเสียงแห้ง แม่ซื้อบางตนอยู่ในเนื้อทำให้เด็กผิวซีดไม่มีเลือดฝาด แม่ซื้อบางตนอยู่ในกระดูกหม่อมทำให้เด็กเป็นโรคซางและมีอาการตาแข็ง แม่ซื้อบางตนอยู่ในแขนมักทำให้เด็กมีอาการมือเท้าเย็น แม่ซื้อบางตนแฝงอยู่ในเส้นมักทำให้เด็กเป็นโรคบิด รวมแม่ซื้อในคตินี้ทั้งสิ้น 28 ตน (โครงการแม่ซื้อ ม.ป.ป.)

คติแม่ซื้อกับอาการเจ็บป่วยของเด็กในแต่ละวัน

คติความเชื่อนี้ปรากฏในคัมภีร์ประณจินดา ฉบับวัดบางช้างเหนือ จังหวัดนครปฐม ซึ่งในคัมภีร์นี้ได้ออกนามแม่ซื้อประจำวันทั้ง 7 ต่างออกไปจากที่รับรู้กันโดยทั่วไป กล่าวคือ แม่ซื้อประจำวันอาทิตย์มีชื่อว่า แม่จันทอง แม่ซื้อประจำวันจันทร์มีชื่อว่า แม่ไกรแก้ว แม่ซื้อประจำวันอังคารมีชื่อว่า แม่กทอง แม่ซื้อประจำวันพุธมีชื่อว่า แม่อุมา แม่ซื้อประจำวันพฤหัสบดีมีชื่อว่า อิทถิ แม่ซื้อประจำวันศุกร์มีชื่อว่า มโนนา และแม่ซื้อประจำวันเสาร์มีชื่อว่า ปัดทุมมา

นอกจากนั้นในคัมภีร์เล่มนี้ ยังได้ให้รายละเอียดที่สำคัญ หากเด็กทารกเจ็บป่วยไขภายใน 20 วันนับแต่แรกเกิดก็ล้วนเป็นผลมาจากแม่ซื้อแต่ละตนดังปรากฏนามแม่ซื้อและวิธีการบำบัดแก้ไข ดังต่อไปนี้

ถ้าเด็กเกิดได้ 1 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ *ปรีหริยะ* บำบัดด้วยการนำข้าวสารขาวปั้นรูปแล้วบูชาด้วยดอกไม้และอ้อยแดง แล้วนำไปไว้เสียทางสามแพร่ง และเอาเทียนเล่มหนึ่งถวายพระพุทธรูป (สันนิษฐานว่าเป็น พระพิเนก คือพระคเณศตามคติแบบไทย)

ถ้าเด็กเกิดได้ 2 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ *มารทิมิ* ทำโทษมิให้กินนม บำบัดด้วยการนำข้าว น้ำมันปั้นรูปเด็กแล้วบูชา แล้วนำไปไว้ที่ทางน้ำ

ถ้าเด็กเกิดได้ 3 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ *เยวติ* ทำโทษมิให้กลืนน้ำลาย บำบัดด้วยการนำข้าวปั้นรูปเด็กแล้วบูชา แล้วนำไปไว้ที่ทางสี่แพร่ง

ถ้าเด็กเกิดได้ 4 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ *วชิริยะ* ทำโทษให้หน้าตาส่วนหัวสรรพางค์กาย กินนมมิได้ บำบัดด้วยการนำข้าวปั้นรูปเด็กแล้วบูชา แล้วนำไปไว้ที่ทางสามแพร่ง

ถ้าเด็กเกิดได้ 5 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ *เชผยะ* ทำโทษให้สันต์ตัวตอก บำบัดด้วยการถวายข้าวบิณฑ์ รูปเทียน ข้าวตอก ดอกไม้

ถ้าเด็กเกิดได้ 6 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ *เสตยะ* ทำโทษให้กัดมือ อมมือ ร้องไห้มิขาด บำบัดด้วยการนำรากอัญชัน รากอุโลก พันธุ์ผักกาด เปรียงพระโค ขมิ้นอ้อย และมูลวัวบดทาตัวเด็ก

ถ้าเด็กเกิดได้ 7 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ *มตสระ* ทำโทษให้ร้องไห้ตัวสั่น มือชา ปากชา บำบัดด้วยการนำรากขมิ้น โกฐสอ รวนน้ำหนังแรด ฝนด้วยมูลตรา แล้วนำข้าวตอกดอกไม้รูปเทียนถวายพระพุทธรูปเจ้า

ถ้าเด็กเกิดได้ 8 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ *อาวติ* ทำโทษให้กลืนหัวตัวสั่น นอนมิหลับ ตาแข็งอยู่ บำบัดด้วยการนำกาฝาก ต้นเทียน จันทน์แดง ฝนทาแล้วหุงข้าวปั้นรูปเด็กเอาดอกไม้บูชา

ถ้าเด็กเกิดได้ 9 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ *อุปปลยิ* ทำโทษให้สะท้าน ตะโกตกตาย สีปากดำ อาเจียน นอนมิหลับ บำบัดด้วยการนำหิงหยา ใบตะโก เปลือกโลด จันทน์แดง บดทา ถ้าอาการไม่ถอยให้นำ

มะกล่ำตาขาว ว่านน้ำช้าง ใบเทียนแล้วนำไปไว้ทางทิศอุดร

ถ้าเด็กเกิดได้ 10 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ โรหิณี ทำโทษให้ร้อนให้ดังเสียงกา ตาแดง ตัวเหลือง บำบัดด้วยการนำหิงหาย พริก ผักกาดเผือก บดด้วยด้วยสั้มกอมแล้วนำมาทาเด็ก

ถ้าเด็กเกิดได้ 11 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ กุมาริ ทำโทษให้ตัวร้อนแสบตา บำบัดด้วยการข้าวทำกับนมใส่ถั่วงา และเอาน้ำฝั้นคุลีการเข้าด้วยกันปั้นเป็นรูปเด็กแล้วบูชา แล้วนำไปไว้ที่ป่าช้า

ถ้าเด็กเกิดได้ 12 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ รัตตเห ทำโทษให้ตัวสั่น กินข้าวกินนมมิได้ บำบัดด้วยการนำข้าวขาว ข้าวแดง ข้าวเหลือง ข้าวเหนียวปั้นเป็นรูปเด็กบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้บูชาพระศรีเนก (สันนิษฐานฐานว่าคือ พระพิเนก) แล้วนำไปไว้ที่ป่าช้า

ถ้าเด็กเกิดได้ 13 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ ยาดิวา ทำโทษให้กินนมแล้วเลือกตา ตัวสั่น บำบัดด้วยการนำบัวหลวงเขียนชื่อแม่ซื้อ ปั้นรูปเด็กบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้ แล้วนำไปไว้ที่ทางสามแพร่ง

ถ้าเด็กเกิดได้ 14 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ จาหมะ ทำโทษให้มีอาการไม่กินนมกินข้าว บำบัดด้วยการยอมรากปั้นรูปเด็กแล้วบูชาด้วยขนมแดง ข้าวเหลือง รูปเทียนข้าวตอกดอกไม้บูชา แล้วนำไปไว้ที่ริมทาง

ถ้าเด็กเกิดได้ 15 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ จาติยา ทำโทษให้กินนมไม่ได้ เจ็บตัวสั่น บำบัดด้วยการนำข้าวปั้นเป็นรูปเด็กแล้วบูชาด้วยน้ำฝั้น ถั่วงา น้ำมัน รูปเทียน ดอกไม้ แล้วนำไปไว้ที่ทางทิศอุดร

ถ้าเด็กเกิดได้ 16 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ มิตยัณนะ ทำโทษให้ตาฟางและมักเยี้ยว บำบัดด้วยการนำข้าวปั้นเป็นรูปเด็กแล้วบูชาด้วยถั่วงา น้ำฝั้น และเครื่องกระยาบวด แล้วนำไปไว้ทางทิศอุดร

ถ้าเด็กเกิดได้ 17 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ หุอรธาระ ทำโทษให้มีไข้ลิ้มตา ตาฟาง มือตื้นเย็น ตัวร้อน บำบัดด้วยการนำข้าวปั้นเป็นรูปเด็กแล้วบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้ แล้วนำไปไว้ที่ป่าช้า

ถ้าเด็กเกิดได้ 18 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ *ประภาวดี* ทำโทษมิให้กินนมกินข้าว นอนไม่หลับ มือตีนสั่น ตาค้าง บำบัดด้วยการนำข้าวปั้นเป็นรูปเด็กแล้วบูชาด้วยถั่ว งา กล้วย อ้อย แล้วนำไปถวายประตูบ้าน

ถ้าเด็กเกิดได้ 19 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ *โรมิยามิ* ทำโทษให้สะอื้น กินข้าวกินนมไม่ได้ ให้ท้องขึ้น บำบัดด้วยการนำข้าวปั้นเป็นรูปเด็กแล้วบูชาด้วยน้ำผึ้ง ถั่ว งา รูปเทียน ข้าวตอกดอกไม้ แล้วนำไปเสียที่แม่น้ำ

ถ้าเด็กเกิดได้ 20 วัน มีอาการไข้ เป็นผลมาจากแม่ซื้อชื่อ *จันทมนิ* ทำโทษให้ตาฟาง นอนสะดุ้ง กินนมมิได้ ท้องขึ้น ร้องไห้หนัก บำบัดด้วยการนำข้าวปั้นเป็นรูปเด็กแล้วบูชาด้วยน้ำมันเปรี๊ยะพระโค ข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียนบูชา แล้วนำไปที่ป่าช้า (คัมภีร์ปฐมจินดา ม.ป.ป.)

คัมภีร์ดังกล่าวได้ให้รายละเอียดของอาการเจ็บไข้ของเด็กทารกแรกเกิดตลอด 20 วันนั้นล้วนเป็นผลมาจากแม่ซื้อ ซึ่งแม่ซื้อแต่ละคนนี้มีนามแตกต่างกัน และมีนามต่างไปจากแม่ซื้อประจำวัน สันนิษฐานว่าแม่ซื้อในกลุ่มนี้เป็นแม่ซื้อในกลุ่ม “แม่ซื้อจร” ที่มาทำให้โทษหลอกหลอน และบันดาลให้เด็กทารกเกิดอาการเจ็บไข้ตามอาการที่แตกต่างกันไปในแต่ละวัน และยังมีความเชื่อในวิธีการบำบัดตามความพึงพอใจของแม่ซื้อที่ต่างกันไป แม่ซื้อกลุ่มนี้จึงมีสถานะเป็นผู้บันดาลให้เกิดความเจ็บไข้ในเด็กแรกเกิด

ดังนั้น คติแม่ซื้อในกลุ่มนี้ แม่ซื้อจึงมีสถานะเป็นโรคในเด็ก หรือเป็นผู้บันดาลให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยในเด็ก มักแสดงออกในความแตกต่างด้วยอาการและวันที่มีอาการเจ็บป่วยนั้น จึงปรากฏมีคติความเชื่อและเครื่องบัตร์พลีเพื่อบูชาแม่ซื้ออันเป็นที่มาของความเจ็บไข้ของเด็กทารก ตลอดจนสถานที่สถิตของแม่ซื้อในการนำเครื่องพลีกรรมที่บวงสรวงบูชาแล้วไปถวายเมื่อเสร็จพิธี

บทสรุป

แม่ชื้อคืออคติความเชื่อที่ว่าด้วยเรื่องเด็กแรกเกิดจนมีอายุครบขวบปี เป็นวัยที่เกิดอันตรายได้ง่าย และมักเจ็บป่วยจนถึงแก่ชีวิต คนโบราณจึงมีความเชื่อว่า เด็กทั้งหลายล้วนมีแม่ชื้อ ซึ่งเป็นเทวดาผู้หญิงหรือผีที่คอยปกป้องคุ้มครองดูแลอยู่ ดังปรากฏมีพิธีกรรมความเชื่อในการบูชาแม่ชื้อตามชั่วระยะเวลานับแต่แรกเกิดจนมีอายุครบขวบปี เช่น พิธีร่อนกระดังงอ ชื้อเด็ก พิธีฝังรก พิธีลงอุ และพิธีหัดเดิน เป็นต้น ซึ่งกลุ่มแม่ชื้อที่มีความเชื่อว่าเป็นผู้คอยปกป้องรักษาดูแลเด็กนั้นปรากฏรูปลักษณะทางประติมานวิทยาชั้นในกลุ่ม “แม่ชื้อกำเนิด” หรือ “แม่ชื้อแรงประจำวัน” คือการกำหนดแม่ชื้อที่คอยปกป้องคุ้มครองเด็กตามวันที่เด็กแรกเกิด มีด้วยกันทั้งสิ้น 7 ตน

ลักษณะทางประติมานวิทยาของแม่ชื้อกำเนิด หรือแม่ชื้อแรงประจำวันนี้ พบรูปแบบที่สำคัญ 2 ลักษณะคือ รูปแบบแรก แม่ชื้อที่มีหัวเป็นรูปสัตว์ทั้งหมด หัวรูปสัตว์นั้นจะตรงกับสัตว์ประจำเทพนพเคราะห์ในแต่ละวัน รูปแบบนี้มักพบในยันต์แม่ชื้อ ส่วนรูปแบบที่ 2 แม่ชื้อมีหัวเป็นรูปสัตว์และรูปบุคคลผสมกัน ตรงกับรูปสัตว์และบุคคลที่พระเป็นเจ้าใช้ในการสร้างเทพนพเคราะห์แต่ละองค์ตามคัมภีร์เฉลิมไตรภพ ซึ่งรูปแบบนี้พบในสมุดไทยตำราแม่ชื้อ และภาพจิตรกรรมที่ปรากฏอยู่บนศาลาแม่ชื้อวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อว่าแม่ชื้อเป็นที่มาของความเจ็บไข้ได้ป่วยในเด็ก มีลักษณะเป็นแม่ชื้อในกลุ่มที่มาคอยรั้งความเด็กแรกเกิด มักแสดงออกในลักษณะอาการของโรค ตลอดจนระยะเวลาในการเจ็บไข้ในแต่ละวันก็ล้วนเป็นผลมาจากแม่ชื้อในลักษณะของโรคภัยไข้เจ็บบันดาลให้เกิดขึ้น วิธีการบำบัดรักษาโรคแม่ชื้อในเด็กประการหนึ่งคือการทำพิธีกรรมอุทิศถวายแด่แม่ชื้อแต่ละตนที่มีความพึงพอใจในเครื่องสังเวยและมีสถานที่สถิตแตกต่างกันไป เฉกเช่นเดียวกับคติเรื่องพระคเณศที่เป็นเทพแห่งอุปสรรค แต่เมื่อบวงสรวงบูชาแล้วก็จักช่วยจัดอุปสรรคนานาและเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จ คติแม่ชื้อที่ล้วนเป็นที่มาแห่งความเจ็บไข้ไม่สบายในเด็ก หากแต่เมื่อ

มีพิธีกรรมบูชาแม่ซื้อแล้วก็จักเปลี่ยนสถานะเป็นผู้ดูแลรักษาเด็กได้ในที่สุด

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กองแก้ว วีระประจักษ์, 2552. “แม่ซื้อ.” ศิลปากร 52 (5): 110-113.
- “คัมภีร์ปฐมจินดา.”, ม.ป.ป. สมุดข่อย. อักษรไทยและขอม. ภาษาไทยและบาลี. เส้นหมึก. เลขที่ NPT006-014. วัดบางช้างเหนือ ตำบลคลองใหม่ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม.
- “คัมภีร์ประณจินดา.”, 2542. ใน **ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวงรัชกาลที่ 5 เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2491. “เรื่องแม่ซื้อ.” ศิลปากร 2 (1): 84.
- ตำราพระราชพิธีเก่า**, 2466. พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพหลพริายาธิราช บรมมาภิรมย์ไชยวัฒนาฯ, โปรดให้พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2466.
- ตำราภาพเทวรูปและเทพพนมเคราะห์**, 2535. กรุงเทพฯ: โอเดียนสแควร์.
- นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2505. **สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา**, 2505. กรุงเทพฯ: ครุสภา.
- ประเสริฐ รุณรา, 2557. “พิธีสวนพเคราะห์: พลวัตของพิธีกรรมประดิษฐ์ในสังคมไทยปัจจุบัน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- , 2563. **สัญลักษณ์แม่ซื้อและลัทธิบูชาภูตผี วิญญาณและลัทธิบูชาผี ความสัมพันธ์กับโหราศาสตร์และแพทยศาสตร์**. กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เปรมวันนา สุวรรณมาศ, 2560. “เฉลิมไตรภพ”: การศึกษาแนวคิดและกลวิธีสร้างสรรค์.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พลอยชมพู ยามะเพวัน, 2552. “แม่ซื้อ.” ใน **นามานุกรมชนบทประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม 3 (คติความเชื่อ)** (หน้า 222). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- เพลินพิศ คำราษฎร์, 2523. **พระราชพิธีสมโภช 3 วัน สมโภชเดือนและขึ้นพระอู่**. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2465. **โคลงแกล่งระเบียบระบำแบบหลวงเรื่อง ศุภลักษณ์วาทรูป**. ม.ป.ป.
- ราชบัณฑิตยสถาน, 2556. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชภัฏ (ข้าง), พระยา, 2545. **เฉลิมไตรภพ**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วามเทพมณี (สมจิตต์ รังสิพรหมณกุล), พระราชครู, 2511. **เฉลิมไตรภพ และการบูชาพระประจำ**

วัน. พระนคร: โรงพิมพ์ ร.ส.พ., ที่ระลึกในงานงานฌาปนกิจงานนครสวรรค์วินิต (เจ้ากรม)
(จัน อนุชมนตร) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 30 เมษายน 2511.

อนุนานราชธน, พระยา, 2492. ประเพณีเก่าของไทย 1. ประเพณีเนื่องในการเกิด และการเลี้ยงลูก.
พระนคร: กรมศิลปากร, พิมพ์ในงานงานฌาปนกิจศพนางเตชะเสนา (จันทร์ เตชะเสน) ณ วัดมกุฏ
กษัตริยาราม วันที่ 8 ธันวาคม 2492.

“โองการแม่สื่อ.”, ม.ป.ป. ศิลป. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นจาร. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ.

ภาษาต่างประเทศ

Getty A., 1977. **The gods of northern Buddhism: Their history, and progressive evolution through the northern Buddhist countries.** Tokyo: Charles E. Tuttle Company.

Sahai, B., 1975. **Iconography of minor Hindu and Buddhist deities.** New Delhi: Abhinav Publications.

